

Bir veladet ile Değişen Hikâye: Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın Doğumu ve İslamiyet'e Girişi Meselesine Dair Bir Değerlendirme

Changing Story with a Birth: An Evaluation on Conversion of Birth of Abdülkerim Satuk Buğra Khan and His Conversion to Islam

Yunus ARİFOĞLU*

Öz

Türk boylarının İslam'ı kabulü üzerine önemli bir yekûnu tutan tartışma vardır. Bir aklı evvelin kuyuya attığı Türk boylarının bir anda kitlesel halde İslam'a geçtikleri teranesi maalesef hala canlılığını korumaktadır. Her hâldeki üzerine pek de kafa yorulmadığından bu yorum yıllarca zihinleri meşgul etti. Bir diğer tartışma ise Türklerin kılıç zoruyla mı? Gönüllü olarak mı? Müslüman oldukları hakkındadır. Bir topluluğun İslam'ı kabulünü illaki bir tercihe bağlamak zorunda değiliz. Pek çok faktörün burada rol oynadığı söylenebilir. Kabuldeki faktörlere dair yapılan tartışmalar içerisinde İslam'ın Türk mizacına uygunluğudur. Ancak hangi saiklerin öne çıktığı üzerine de yeterince kafa yorulmadığı açıktır. Burada mevcut tartışmalar ekseninde ve onları sorularla açarak Türklerin İslamiyet'i kabulleri üzerine bir değerlendirme yapmaya gayret edilecektir. Bu minvalde Türk boylarının İslamiyet'i kabullerindeki unsurlar ve bu kabüldeki etkenler ile Karahanlı toplumunun ve özellikle Satuk Buğra Han'ın İslamiyeti kabulü ekseninde genel bir tartışma yürütülmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelime: İslamiyet, Türk Boyları, Karahanlılar, Satuk Buğra Han

Absract

There is a considerable amount of debate about the Turks conversion to Islam. Unfortunately, the perception that the Turks suddenly converted to Islam en masse remains alive. Since this interpretation has not been given much thought, it has occupied people's minds for years. Another discussion is about how Turks became Muslims. We do not necessarily have to attribute a society's acceptance of Islam to a choice. It can be said that many factors play a role here. Among the

---

* Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Orcid: 0000-0001-7931-8617, ynsarfglu@gmail.com

discussions on the factors influencing acceptance is the compatibility of Islam with the Turkish temperament. However, it is clear that not enough thought has been given to which motives come to the fore. Here, an evaluation will be made on the basis of current debates on the acceptance of Islam by the Turks. The acceptance of Islam by the Turks and the factors affecting this acceptance will be discussed. Then, a general discussion will be carried out on the axis of the Islamization of Karakhanids society and especially Satuk Bukhra Khan.

Keywords: Islam, Turkish Tribes, Karakhanids, Satuk Bughra Khan

Giriş

Türk boylarının İslamiyet'e geçişlerinin nasıl olduğuyula ilgili uzun uzadıya tartışmalar bulunmaktadır. Yıllardan beridir süregelen yaygın ama yanlış bir kanaat Türk boylarının bir anda kitleler hâlinde İslamiyet'e geçtikleridir. Bir milletin din değiştirmesi kolay bir hadise olmadığı gibi uzun bir süreci de gerektirmektedir. Türk boyları, İslamiyet'i öncelikle tanımaya çalışmıştır. Bu süreç yoğun Türk göçlerinin başladığı 10. yüzyıla değin sürmüştür. Oğuzların öncülük ettiği bu göçlerle Türk boyları, İslam coğrafyasının içlerine dâhil olmaya başladıkları gibi bu coğrafyanın sınırlarını daha geniş coğrafyalara taşımışlardır. Türk boylarının İslamiyet'e geçişlerinde önemli bir dönüm noktası, Karahanlıların Satuk Buğra Han önderliğinde Müslüman olmalarıdır. Bu hadise Oğuz boyları ve İdil Bulgarlarıyla paralel biçimde gerçekleşmiştir. Karahanlıların İslamiyet'e geçişleri İdil Bulgarlarından daha büyük bir etki yaratmıştır. Çünkü Türkistan coğrafyasında İslamiyet'in yayılması ve burada Türk-İslam düşüncesinin teşekkülü Karahanlılar sayesinde mümkün olmuştur. Ayrıca Anadolu fethedildikten sonra buraya gelen kitlelerin Karahanlı coğrafyasından gelmiş olması ve Anadolu'daki İslamiyet anlayışının Karahanlılardan esinler taşıması Karahanlıların İslamiyet'e geçişlerini daha bir önemli hâle getirmektedir.

Satuk Buğra Han'ın doğumu ve İslamiyet'e girişiyle ilgili sanıldığından daha az ilgi vardır. Türkistan coğrafyasında yerleşik ilk Türk Müslüman hükümdar olmanın dışında üzerinde fazlaca da kafa yorulmuş değildir. Elbette bunda kaynakların azlığı en önemli engeldir. Hakkında bildiklerimiz neredeyse Tezkire'den ibarettir. Ancak onun bu destansı hikayesi de yeterlice irdelenmiş değildir.

Türk Boylarının İslamiyet'i Kabul Süreçleri

Türk boylarının İslamiyet'e geçişlerini Horasan'ın fethiyle başlatmak mümkündür: Doğuda İslamiyet'in yayıldığı Horasan, erken bir dönemde fethedilmiş, akabinde Mâverâünnehir Müslümanların hâkimiyetine geçmiştir. Bu iki havza, Eskiçağ'dan itibaren Türk boylarının cirit attığı, zaman zaman egemenlik kurdukları bölgelerdir.¹

Hicretten 20-25 yıl sonra İslam hakimiyetine giren Horasan bölgesinde yaşayan Türklerin Müslümanlaşmaları münferit olarak gerçekleşmiştir. Yaklaşık 640'lardan sonra başlayan bu ilk evre, Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinin fethiyle birlikte başlamış ancak bu dönemde İslamiyet'in Türk toplulukları arasında yayılması sınırlı ve ferdi kalmıştır.²

Fetihlerle devam eden toplumsal çalkantının henüz bir dengeye ulaşmamış olması, bir yandan fetih hareketleri devam ederken diğer yandan İslam coğrafyasında da isyanların sürüp gitmesi bu bölgelerde yaşayan toplulukların İslam'a geçişlerinin hızlanmasında bir engel teşkil etmiştir. Emevî iktidarının benimsenmemiş ve sindirilememiş olması, iktidarın bir nevi gasp edildiği düşüncesinin varlığı başka bir engeli meydana getirmekteydi. Emevîlerin mevali politikasıyla Arap Müslümanlar dışında kalan milletlerine mesafeli olmaları da İslamiyet'e geçişi sınırlayan nedenlerdendi. Bu hususlardan dolayı erken dönemde İslamlaşma sınırlı kalmış, İslamiyet'e geçişin bu ilk evresi Abbasîler iktidara gelinceye kadar münferit olarak devam etmiştir.

Abbasîler, özellikle İranlıların başı çektiği Arap olmayan unsurların desteğiyle iktidara geldiler. Bu sebeple onlar yeni devletin bürokrasisinde yer almaya başladılar.³

---

¹ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2015, s.59; Dursun Ali Akbulut, *Arap Fütûhatına Kadar Mâverâünnehir ve Horasan'da Türkler*, Doktora Tezi, Erzurum 1984, s. 10; Wolfram Eberhard, "Muahhar Han Devrinde Hun Tarihin Kronolojik Bakış", *Belleten Dergisi* 4/16, 1940, s. 361; H.A.R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, Çağlar Yayınları, Ankara 2005, s. 16; Enver Konukçu, *Kuşanlar ve Akhunlar Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 9.

² Belazûrî, *Fütübü'l-Buldan*, Abdullah Tabbai, Müessesetü'l-Mearif, Beyrut 1987; V. B. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz, Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 268.

³ Abbasîlerin iktidara geldikten sonra bürokraside çok sayıda İranlı unsuru istihdam ettikleri

İslam coğrafyasının içinde ve kısmen de dışında gerçekleşen İslamlaşma hareketinde ikinci evre, Abbasîlerle başladı. Özellikle 751'de meydana gelen Talas savaşı bir dönüm noktası haline geldi. Çin'e karşı yapılan bu savaşta, Karlukların Abbasîlerin yanında yer alması ve savaşın Müslümanlar lehine zaferle sonuçlanması, Abbasîler ile Türk Boyları arasında önemli gelişmelerin meydana gelmesini sağladı. Bir taraftan Müslümanlar, İç Asya'da hakimiyetlerini güçlendirme etme imkânı buldular, diğer taraftan ise yeni bir güç dengesi olarak Türklerin daha da güçlü bir şekilde Müslümanlarla teması başladı. Bu dönem yaklaşık olarak 10. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdü.⁴

Abbasî halifeleri de Türk boylarının başında bulunan beylere tebliğciler göndererek İslam'a davet ettiler. Hilafetin teşvik edici çabaları sonucu Oğuz boyları arasında da İslamiyet'le tanışanlar oldu. Tâhir b. Hüseyin'in Horasan valiliğine getirilmesiyle birlikte Abbasîlerin doğudaki Türklerle ilişkileri Tâhirîler üzerinden devam etti. Ardından oğulları, doğu bölgesinde Sünnî İslam'ın temsilcisi olarak Sâmânîlere kadar bu misyonlarını devam ettirdiler. Horasan'da halifelige bağlı bir biçimde hareket eden Tâhirîler, kimi zaman teşvik edici yöntemler kimi zaman da savaşlar yoluyla İslam coğrafyasının ötesindeki Türk boylarıyla temasa geçtiler.

Bu dönemde İslam coğrafyasının dışındaki Türk boylarından Dokuz-Oğuzlar öne çıkmaktadır. Oğuzlar, 9. yüzyılın başlarından itibaren Mâverâünnehir'deki mücadelelere taraf oldular. Oğuzların rolü daha ziyade bölgeye zaman zaman akınlar düzenlemek veya isyan edenlere yardım etmek şeklinde gerçekleşmekteydi. Göçebe Oğuzların Horasan'ın kuzeybatısını istila etmesi tehdidini fark ederek sınırları tahkim eden ve surlar yaptıran Horasan valisi Abdullah b. Tahir, Oğuzlara karşı defaatle sefere çıkmıştır. Oğuzların çok defa doğu İslam coğrafyasını istilaya yeltenmeleri, tedbirlerin zorunlu hâle

---

görülmektedir. Bu hususta ayrıntılı olarak şu eserlere bkz. Cehşiyârî, İbn Abdullah Muhammed b. Abdus, *Kitabu'l-Vüçera*, thk. Mustafa es-Sekka, Kahire, 1980; Kudame b. Cafer, Ebu'l-Ferec el-Bağdadî, *Kitâbü'l-Harac ve Smâtü'l-Kitâbe*, thk. Fuat Sezgin, Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt, 1986; İbn Tiktaka, el-Fahri, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür ve Sanat, İstanbul, 2016.

⁴ Talas Savaşı hakkında bkz. Bahattin Keleş, "Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerindeki Yeri ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2016, https://isamveri.org/pdfdrq/D00130/2016_225/2016_225_KELESB.pdf; Nuray Pamuk Öztürk, "Çin Kaynaklarına Göre Talas Savaşının Sonuçları Hakkında Bir İnceleme", <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/03/15-NurayaPamukOzturk.pdf>

geldiğini gösterdiği gibi iki taraf arasındaki askerî ve siyasi münasebetlerin yoğunluğuna da işaret etmekte ve bu durum İslamiyet'in Türkler arasında bilinirliğini de arttırmaktaydı.⁵

Doğu İslam coğrafyasındaki toprakların idaresi Halife Mu'temid-Alellah tarafından 874-875 tarihlerinde Sâmânî ailesinden Nasr b. Ahmed'e verildi.⁶

Sâmânîler Dönemi'nde İslamiyet yoğun bir şekilde tebliğ edilmeye başlandı, Türklerle temaslar arttırıldı. 10. yüzyıldan itibaren Sâmânîler, uzak bölgelerdeki birçok Türk boyuna dahi ulaşabildiler. Misali Yedisu'nun batısındaki Türk boyları dahi Sâmânîlerin hakimiyetini tanıdılar. Uzak bölgelerde yaşayan Türk boylarının Sâmânîlerle ilişkileri karşılıklı iyi niyet bağlamında ve hediyeleşme şeklinde sürüp gitmekteydi.

Oğuz akınları gibi Karahanlı coğrafyasından da İslam dünyasına sürekli bir biçimde seferler gerçekleşmekteydi. Defaatle tekrarlanan bu duruma karşı Sâmânî Emîri İsmâil b. Ahmed, Karahanlıların üzerine giderek Talas/Taraz (893-894) şehrine kadar uzanan bir sefer düzenledi ve bu şehri hakimiyeti altına aldı.⁷ Bu seferin akabinde Sâmânî şehzadesi Ebû Nasr Sâmânî, (906-907?) Karahanlıların coğrafyasına iltica etti.⁸ Oğulcak Han şehzadeyi iyi karşıladığı gibi Artuç şehrinin idaresini de kendisine bırakarak Sâmânîlere karşı bir denge unsuru meydana getirmeye çalıştı. Buna mukabil Ebû Nasr Sâmânî'nin, Sâmânîler tarafından bilinçli olarak Karahanlı topraklarına gönderildiği ve buraya İslamiyet'i tebliğ için vazifelendirildiği iddiası, (ve Karahanlı hanedanından birinin İslamiyet'i tercih etmesi) akla planlı bir harekât ihtimalini de getirmektedir.

Türklerin meskun oldukları coğrafyanın esas anlamda İslamiyet'e geçişi Karahanlılardan Oğulcak Han dönemine denk gelmektedir. Ebû Nasr Sâmânî'nin Artuç şehrine yerleşmesi ve burada bir cami inşasıyla birlikte, İslamiyet; bu coğrafyada bilinen bir din hâline geldi, İslam kültürü şehirde

---

⁵ Gardizi, *History of the Eastern Islamic Lands Ad 650-1041*, trans. Edmund Bosworth, BIPS Persian Studies, London-New York, 2011, s. 41; Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, çev. Necdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 100; Lombart Maurice, *İslam'ın Altın Çağı*, çev. Nezih Uzel, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s. 57, 74.

⁶ Gardizi, s. 54- 55.

⁷ Aydın Usta, *Türkler ve İslamiyet*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 175.

⁸ Ömer Soner Huncan, *Türk Hakanlığı, Karahanlılar*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 82-83

yerleşmeye başladı. Satuk Buğra Han 915-916'da bu şehre geldiğinde, bu şehirde yaklaşık 907'ten beri İslamî bir zemin oluşmuş bulunuyordu. Satuk Buğra Han'ın yakinen şahit olduğu bu durum, İslamiyet'e geçişinde büyük bir role sahiptir.

Türklerin İslamiyet'i Kabullerinde Etkili Olan Faktörler

İslamiyet'in Türk boylarına ulaşması ve Müslüman olmaları sürecinde bazı faktörler öne çıkmaktadır. Siyasi ve askeri temaslar, çatışmalar Türk boylarının Müslümanları tanımalarını sağladı; kendi aralarında yaşanan çekişmeler ve güçlü ittifak arayışları Türk boylarını Abbasî hilafetinin desteğini almaya itti. Müslüman tüccarların Türk coğrafyası ile kurduğu ticari ilişki, bu coğrafyada İslam kültürünün bilinirliğini artırdı. Sûfilerin Türk coğrafyasında tebliğ hareketi de İslamiyet'in farklı yönlerinin anlaşılmasına vesile oldu. Hasılı İslamiyet'in güçlü ve zengin bir vizyon sunması, doğu-batı, güney-kuzey arasında geniş bir alana yayılan İslam dünyasının siyasi, askerî ve iktisadi gücü ve geniş bir ticari ağın meydana gelmesi İslamiyet'i tercih etmede öne çıkan faktörler arasında yer aldı.

Türk boylarının İslamiyet'i kabul etmelerinde üzerinde pek de durulmayan önemli nedenlerden birisi de iki toplumun da konar-göçer yaşama biçimine sahip olmasıdır. Hem Araplar hem de Türkler düzenli yerleşik topluluklardan değildi. Önemli Türk boyları İslam dünyasına genellikle İç Asya'nın bozkırlarından gelmekteydi. Her iki milletin de karakteristik yapıları da geldikleri coğrafyayla şekillenmekteydi. Coğrafya, Arap ve Türk kültürünü, mizacını ve hayata bakış açısını belirleyen temel faktörlerden birisiydi.⁹

---

⁹ Coğrafyanın etkisi hususunda İbn Haldun'un teorisi modern araştırmacılar için de yol gösterici olmuştur. İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005. Arapların bir kısmı şehirliydiler. Ancak Kabul edilmelidir ki Hicaz bölgesindeki şehirler ile Doğu Akdeniz'deki şehirler arasında bariz farklar vardır. Doğu Akdeniz'deki şehirlerin merkezi, Hicaz'daki şehirlerin taşrayı temsil ettikleri söylenebilir. Şehirlerde yaşayan Araplar dahi çöle bağlantılarını kesmiş değillerdi. Çocukların süt anneye verilmesi ve dil için çöle gönderilmesi bariz örneklerdir. Ayrıca bu hususta ilgili meselenin daha genişçe tartışıldığı iki çalışma bulunmaktadır. Bkz. Yunus Arifoğlu, "The Concept of Civilization in Medieval Muslims, Urbanity and Rural Thought", *New Horizons in Social, Human and Administrative Sciences*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2019; Yunus Arifoğlu, *Veli Sultan Abdülkerim Satuk Buğra Han*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2022.

İslam medeniyetinin (hem geniş zaman hem de mekân bağlamında) önemli ölçüde Araplar ve Türkler tarafından şekillenmesi ve bu iki milletin karakteriyle biçimlenmesi Türklerin İslamiyet'e geçişlerinde Araplarla olan yaşam benzerliğinin bu geçişte önemli etkisini göz ardı etmemek gerektiğini hatırlatmaktadır.¹⁰

Konar-göçer topluluklarda en önemli hadise iklim ve ona bağlı olarak gelişen yağıştır. Yine ay ve güneş bu yaşam biçiminde münasebette bulunulan önemli bir unsurdur. Hem Arap hem de Türk sanat formlarında konar-göçer kültür, şehirde de devam ettirilmiştir. Konar-göçer toplumlarda mekâna bağlılık olmadığından kültürel olarak benimsenmeyen resmin yerini yazı almış, yazı resmin tatmin ettiği duysal hazları verebildiğinden sanat hâline gelmiştir. İslam medeniyetinde bilgi hem yazılı hem de şifahi olarak aktarılmışsa da konar-göçer unsurun bir mizacı olması nedeniyle şifahi gelenek her zaman için daha baskın olagelmiştir. Bu yakınlık ve benzerlik sayesinde İslam medeniyeti, önemli ölçüde Araplar ve Türkler tarafından şekillenmiş ve bu iki milletin karakteriyle biçimlenmiştir.¹¹

Bir Veladet ile Değişen Hikâye

Abdülkerim Satuk Buğra Han, Bezir Arslan Han'ın oğlu olup 895 ile 900 yılları arasında dünyaya geldiği düşünülmektedir. Satuk Buğra Han'ın dünyaya gelişiyle ilgili her bir kaynağın verdiği bilgiler arasında ihtilaf vardır.¹²

Tezkire'de Hz. Peygamber'in vefatının ardından *üç yüz otuz üç yıl*¹³ geçtikten sonra Satuk'un dünyaya geleceği ve on iki yaşında imanla şerefleneceği ifade edilmektedir. Bu tarih ister Satuk Buğra Han'ın doğumuna isterse de İslamiyet'i kabulüne işaret etsin, her iki durumda da sembolik olmanın dışında bir anlama sahip değildir. Zira hicri 333 yılı miladi 944-945

---

¹⁰ Burada bir itiraz olarak Farsların etkisi sorulabilir. Farsların etkisi dil ve ritüellerin isimleri bağlamında olabilir. Ancak biçim, yapı ve düşünce olarak Arapların etkisi daha büyüktür.

¹¹ Aşağıdaki eserler hem resim hem de şifahi kültür bağlamında detaylı bilgiler sunmaktadır. Bkz. W. M. Watt, *Hız. Muhammed Mekke'de*, çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, s. 41; Şemseddin Gunaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015; J. Pedersen, *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, çev. Mustafa Macit Karagözoglu, Klasik Yayınları, İstanbul, 2018; Belting H. Floransa ve Bağdat, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 129-130; J. P. Roux, *Türklerin Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2018.

¹² Hunkan, *Türk Hakanlığı* eserinde, Grenard, Pritsak ve Togan gibi yazarların Satuk Buğra Han üzerine görüşlerine yer vermekte ve bunu tartışmaktadır.

¹³ *Satuk Buğra Han Destanı (Tezkire)*, haz. Necati Demir, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.

tarihlerine denk düşmektedir. Oysa muhtelif kaynakların verdiği bilgiye göre Satuk Buğra Han'ın babasının 915-916 tarihlerinde vefatı sabittir. Bahsi geçen tarih Satuk Buğra Han'ın doğum tarihi olamaz, zira bu durumda babası vefat ettiğinde henüz dünyaya gelmemiş olur. Gene bu tarih İslamiyet'e geçiş tarihi de olamaz. 12 yaşında Müslüman olup ve bu 944-45 tarihlerine denk geliyorsa 932 yılında doğmuş olması gerekmektedir. Bunun da mümkün olmadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Satuk Buğra Han'ın babasının vefat tarihi 915-16 tarihlerinde vuku bulmuştur. Dolayısıyla onun doğumunu da bundan önceki bir zamanda aramak gerekmektedir. Babası vefat ettiğinde annesiyle birlikte Kaşgar'a gelmiş ve Artuç şehrine vergi amili olarak tayin edilmiştir. Böyle bir vazifeyi üstlenebilmesi için onun belli bir yaşta olması gerekmektedir. Ayrıca Artuç şehrine gelip Müslümanları gördüğünde bu din hakkında bilgi edinmek istemiş olması da onun belli bir yaşta olması gerektiği sonucuna götürmektedir.

Nitekim Hunkan,

*“İslam hakkında ilk bilgiler ile telkinleri doğrudan Sâmânî prens Ebû Nasr'dan almaya başladı. Her iki prens kendi ülkelerinin siyasi durumunu ve meselelerini ele aldılar.”*¹⁴

Bu satırlardan Satuk Buğra Han'ın ülkesinin siyasi problemlerini dert edinecek bir yaşta olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda en azından akıl balığ bir yaşta olması beklenir.

Satuk Buğra Han'ın 890-895 tarihlerinde doğmuş olabileceği ihtimaller arasındadır. Ebu Nasr Samani Artuç şehrine 904-906? tarihlerinde gelmiş ve buraya yerleşerek bir cami inşa etmişti. Bu durumda Satuk Buğra Han'ın buraya geldiğinde 20 veya 25 yaşında olması gerekmektedir. Oysa genel kanaat onun çok genç bir yaşta idareci yapıldığı üzerinedir.

Satuk Buğra Han, babası öldüğünde 7 yaşında olduğu iddialar arasındadır. Babasının vefatının akabinde Kaşgar'a gelmiş ve amcası kendisini Artuç şehrine vergi amili olarak tayin etmişti. Bu yaşta tek başına idareci olarak tayin edilmesinin zor olduğu düşünüldüğünde bunun mümkün olmadığı da söylenebilir. Ayrıca Ebû Nasr ile bu yaşta siyasi mülâhazalara girişemeyeceği de açıktır. 12 yaşında İslamiyet ateşinin mana aleminde bile

---

¹⁴ Hunkan, s. 102.

olsa gönlüne düşüşü dikkate alındığında da bu tarihin sahih olmadığı görülmektedir.

Doğumuyla ilgili en iyi ihtimal 900-901 tarihleridir. Bu tarihi 903'e kadar uzatmak da mümkündür. 900-901 tarihleri dikkate alındığında babası öldüğünde 15-16 yaş civarındadır. 903 tarihinde doğduğu düşünüldüğünde Kaşgar'a geldiğinde 12-13 yaşındadır. 12-15 aralığı gelenekte reşit olma yaşlarıdır. Artuç'a bu yaş itibariyle vergi amili olarak görevlendirilmesi mümkün görünmektedir.

Kanaatimce Satuk Buğra Han'ın doğumuyla ilgili kayda değer en önemli tarih 900-01 yıllarıdır. Henüz genç yaşta idareci yapıldığı bilgisi dikkate alındığında yaşının on beş civarı olması yüksek ihtimaldir. Aynı zamanda gelenekte on beş yaş reşit olma yaşıdır. Hakeza 921 yılında Deylem taraflarında bir sefere çıkmış olması da bunu destekler niteliktedir. Satuk Buğra Han'ın 955'te vefat ettiği düşünüldüğünde ve arkasında pek çok oğul, kız ve torun bıraktığı göz önüne alındığında zikredilen tarih veladeti açısından uygundur.¹⁵

Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i Kabulü

Ebû Nasr Sâmânî, Oğulcak Han ile ilişkilerini iyi tutmasının sonucunda burada bir cami inşa etti. Ebû Nasr Sâmânî'nin Karahanlı ülkesine sığınması ve Artuç şehrinde ikamet etmesinin ardından bu şehre çok sayıda Müslüman da geldi. Gelenlerin arasında tebliğcilerin de bulunması bölgede İslamiyet'in yayılmasında ve İslam'a giren insanların sayısının artmasında etkili oldu. Sâmânî şehzadesinin Karahanlılara sığınmasıyla ikili arasında dinî ve kültürel ilişkiler de yoğunlaştı.

Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'le tanıştığı rüyayı, Kaşgar'a gelmeden görmüş olması muhtemeldir. Bu ihtimale binaen on iki yaşında Müslüman oluşunun mana âleminde gerçekleştiği söylenebilir. Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'e geçişinde gördüğü rüyanın tesiri yadsınamaz. Tezkire'ye göre, bir gece rüyasında gökten inen bir kişinin kendisine "*Müslüman ol ki dünyada ve abirette afiyet bulasın!*"¹⁶ sözü üzerine İslam'a girmiş ve sabah uyandığında rüyasını çevresiyile paylaşmıştır.

¹⁵ Ayrıca bu tartışmaların yer aldığı Ömer Soner Hunkan tarafından yapılan Türk Hakanlığı çalışmasına bkz, s. 103.

¹⁶ *Tezkire*, s. 38.

Bezir Arslan Han (915-916) ölünce yerine II. Arslan Han geçti. Satuk Buğra Han, annesiyle birlikte Kaşgar'a giderek amcası Oğulcak Han'a sığındı. Amcası kendisini Artuç şehrine vergi tahsildarı olarak atadığında Müslümanlarla tanıştı ve İslamiyet'i öğrenme imkânı buldu. Bu sırada Ebû Nasr Sâmânî ile de tanıştı.

Ebû Nasr Sâmânî ile Satuk Buğra Han'ın Artuç şehrinde karşılaştıkları görülmektedir. Tezkire'ye göre Satuk Buğra Han, henüz Karahanlı tahtına geçmeden önce şehzadelik yıllarında İslam dinini ve Müslümanları tanımış ve onların dinini merak etmiştir.

Kendisi gibi hanedan mensubu Müslüman biriyle tanışması İslamiyet'i kabul etmesinde kolaylaştırıcı bir etken olduğu söylenebilir. Hem Ebû Nasr Sâmânî'nin etkisi hem de aynı şehirde yaşayan Nîşâburlu Ebü'l-Hasan Muhammed b. Süfyân el-Kelemâtî ve diğer alim ve sûfiler aracılığıyla İslam'ı her yönüyle öğrenme imkânına sahip oldu. Kalbi mutmain olunca da İslamiyet'i seçti.

Yönetici zümresinden Müslüman bir şehzadenin Karahanlı topraklarında bulunmasının hanedan mensuplarını etkilediği görülmektedir. Hem şehzade hem de diğer Müslümanlar âlimlerle yakın ilişki kuran Oğulcak Han'ın yeğeni, Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul etmesi, bu bölgede yaşayan Türk toplulukları için önemli bir dönüm noktası oldu.

Abdülkerim Satuk Buğra Han, 915-916'da 15-16 yaşlarında İslamiyet'e geçmiş olsa da yirmi yaşına kadar bunu saklı tutmuştur. Tezkire'de birkaç yıl Müslüman oluşunu gizlediğinden bahsedilmektedir.¹⁷ Buna göre 920 veya 921'de 20-21 yaşında iken tahta geçmiştir. 921'de Samaniler'e yardım ederken görülmektedir. Cürcân Valisi Leylâ b. Nu'mân ed-Deylemî'ye karşı Samanilere yardıma gitmiş, onu yakalayarak Samani sultanına teslim etmiştir.¹⁸

¹⁷ *Tezkire*, s. 38.

¹⁸ İbnü'l-Esîr, Ahmed es-Sâmânî'nin Gürcan valisi üzerine gönderilen ordunun içerisinde Buğra'dan da bahsetmektedir. İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, çev. Ahmet Ağrakça vd. Ocak Yayınları, İstanbul 2016, C. 6, s. 472. Hunkan'ın yapmış olduğu çalışmalar neticesinde İslam tarihi kaynaklarında Cürcân Valisi Leylâ b. Nu'mân ed-Deylemî'ye karşı Samaniler'e yardıma giden kişinin Satuk Buğra'nın olduğu ortaya çıkarılmıştır., Bkz. Hunkan, s. 102-103.

Abdülkerim Satuk Buğra Han, amcası Oğulcak Han'a karşı giriştiği taht mücadelesinde muvaffak olmuş ve Kaşgar'da tahta çıkmıştır. Bundan böyle Karahanlıların batı kolunda İslamiyet resmi din olarak kabul edilmiştir.

Bir anlamda Müslüman olmadan önce Samanilerle başlayan ilişkisi, onların aracılığıyla İslamiyet'i tanınması ve bu dini kabulü, Abdülkerim Satuk Buğra Han için bir avantaj olmuştur. Müslüman olmasıyla Samanilerin desteğini kazanmış ve amcasına karşı hem fikir hem de aksiyon olarak destek bulmuştur. Samaniler bu sayede etkilerini daha ileriye taşırlarken, Abdülkerim Satuk Buğra Han ise onların ardında kalan doğu topraklarında İslam'ı temsil gücüne sahip olmuştur.

Sonuç

Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın din olarak İslam'ı seçmesiyle birlikte Türk tarihinde önemli bir sayfa açılmıştır. Müslüman olmasının ardından Abdülkerim adını alan Satuk Buğra Han, *mücahid*, *gazi* ve *veli* bir sultan olarak bilinmiştir. Amcasıyla mücadele etmiş ve sonunda Kaşgar'da Karahanlı tahtına geçmiştir. Ardından İslamiyet'i bu devletin resmî dini hâline getirmiş, O'nu yaymak ve Türkler arasında yerleşmesini sağlamak için mücadele etmiştir.

Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın Müslüman olmasıyla birlikte İslamiyet, Türkistan'da peyderpey yerleşmeye başladığı gibi Türk-İslam yorumu da kendini var etmeye başlamıştır. İslamiyet'in ana aksı olan Sünnilik, Abbasiler'den Samaniler'e ve onlardan Karahanlılar aktarılmış, Türkler bu hüviyetin en önemli temsilcileri hâline gelmişlerdir.

Abdülkerim Satuk Buğra Han, 915-916 tarihlerinde İslamiyet'i kabul etmiş ve 920-921'de onu resmî devlet dini yapmıştır. İdil Bulgarları 9. yüzyılın sonlarında Müslümanlığı kabul etmiştir. Ancak İdil Bulgar Han'ı İlteber Almaş Han'ın İslamiyet'i devlet dini yapması, 922 yılına denk gelmektedir. Ayrıca Karahanlıların İslamiyet'e geçişleri bütün Türkistan coğrafyasını etkilemiştir. Bölgedeki Türk boylarının Müslüman olmalarında Karahanlılar önemli bir rolü olmuştur. Bu bakımdan İdil Bulgar Devleti'nin İslamiyet'e geçişi Karahanlılar kadar geniş bir coğrafyayı kuşatamamış hem de uzun yüzyıllara yayılan, etkili sonuçları olmamıştır.

Karahanlılar, buldukları coğrafyada Türk-İslam medeniyetinin kök salmasını sağlamıştır. Ayrıca Karahanlı coğrafyasındaki medreselerle birlikte kitabi bir hüviyete bürünen Sünni İslam yorumu, gücünü hem Türk kimliğinden hem de İslam'ın ana prensiplerinden almıştır. Karahanlılar ile başlayan Türk-İslam çizgisi kendilerinin ardından diğer Türk devletlerine de sirayet etmiştir. Özellikle de bu dönemle başlayan medreseleşme hareketi sonraki dönemlerde sistemleşmiş ve medreseler modern zamanlara kadar yükseköğretim bir parçası olarak kalmıştır.

Türk İslam kültürünün temel eserleri de bu dönemde meydana gelmiştir. Türk dünyasının en önemli kaynaklarından *Kutadgu Bilig*, Yusuf Hacib Balasagunî tarafından telif edilip Kaşgar Hakan-ı Ebû Ali Harun Buğra Hasan Han'a sunulmuştur. Türkçenin ilk büyük ansiklopedi değerinde eseri olan *Divânü Lügati't-Türk* de bu dönemde yazılmıştır. Karahanlıların yaydığı etkiden kaynaklı olarak ilişkide buldukları coğrafyalarda da Türk İslam kültürü yayılmış ve kök salmıştır.

Hâsılı, Türkistan coğrafyası 9. ve 10. yüzyıllarda siyasi, dinî, edebî ve sosyal anlamda büyük değişikliklere sahne olmuştur. *Mani*, *Budist* ve *Kamlık* dini kültür çevresinden İslamiyet'e geçiş sağlanmış; bu geçiş Türk boylarının düşünce dünyasında ve yaşama biçiminde köklü değişime yol açmıştır. Türkler bu yeni ruh sayesinde Asya steplerinden Avrupa içlerine kadar; çok geniş bir alanda hâkimiyet sağlamıştır. İslamiyet'in kabulü sadece Türk-İslam tarihinde bir etki yaratmamış, dünya tarihi açısından da önemli bir nirengi noktası olmuştur.

Kaynakça

Akbulut, Dursun Ali, *Arap Fütübatına Kadar Mâverâünnibir ve Horasan'da Türkler*, Doktora Tezi, Erzurum, 1984.

Arifoğlu, Yunus, "The Concept of Civilization in Medieval Muslims, Urbanity and Rural Thought", *New Horizons in Social, Human and Administrative Sciences*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2019.

_____, Yunus, *Veli Sultan Abdülkerim Satuk Buğra Han*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2022.

Barthold, V. B. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz, Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

Belazûrî, *Fütühü'l-Buldan*, Abdullah Tabbai, Müessesetü'l-Mearif, Beyrut, 1987.

Belting H. *Floransa ve Bağdat*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Cehşiyârî, İbn Abdullah Muhammed b. Abdus, *Kitabu'l-Vüzerâ*, thk. Mustafa es-Sekka, Kahire, 1980.

Eberhard, Wolfram, “Muahhar Han Devrinde Hun Tarihine Kronolojik Bakış”, *Belleter Dergisi*, 4/16, 1940.

Gardizi, *History of the Eastern Islamic Lands Ad 650-1041*, trans. Edmund Bosworth, BIPS Persian Studies, London-New York, 2011.

Gibb, H.A.R. *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.

Günaltay, Şemseddin, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.

Huncan, Ömer Soner Türk Hakanlığı, *Karabanhlar*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, çev. Ahmet Ağırakça vd. Ocak Yayınları, İstanbul, 2016.

İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.

İbn Tiktaka, el-Fahri, çev. Ramazan Şeşen, *Bilge Kültür ve Sanat*, İstanbul, 2016.

Keleş, Bahattin, “Talaş Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerindeki Yeri ve Önemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2016, https://isamveri.org/pdffrg/D00130/2016_225/2016_225_KELESB.pdf;

Konukçu, Enver, *Kuşanlar ve Akhunlar Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973.

Kudame b. Cafer, Ebu'l-Ferec el-Bağdadî, *Kitâbü'l-Harac ve Sınâtü'l-Kitâbe*, thk. Fuat Sezgin, Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt, 1986.

Maurice. Lombart, *İslam'ın Altın Çağı*, çev. Nezih Uzel, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.

Öztürk, Nuray Pamuk, “Çin Kaynaklarına Göre Talas Savaşının Sonuçları Hakkında Bir İnceleme”, <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/03/15-NurayaPamukOzturk.pdf>

Pedersen, J. *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, çev. Mustafa Macit Karagözoglu, Klasik Yayınları, İstanbul, 2018.

Roux, J. P. *Türklerin Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2018.

Satuk Buğra Han Destanı, (Tezkiye), haz. Necati Demir, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.

Usta, Aydın, *Türkler ve İslamiyet*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2021.

Watt, W. M. Hz. *Muhammed Mekte’de*, çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017.

Zeydan, Corci, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, çev. Necdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.